

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
Б.Н.ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 08.20.622 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 336.563**

Дюндар Мехмет Шюкрю

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ИШКЕРДҮҮЛҮКТҮ ӨНҮКТҮРҮҮДӨ
МИКРОКРЕДИТТЕРДИН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

08.00.10 - финансы, акча жүгүртүү жана кредит

**Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын**

Авторефераты

Бишкек - 2022

Иш К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин
Финансы, банктык иш жана салык салуу кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчиси: **Сарыбаев Айылчы**

экономика илимдеринин доктору, профессор,
экономика жана финансы институнун ректору

Расмий оппоненттер: **Омурова Салтанат Кайыровна,**

экономика илимдеринин доктору, «Семетей»
филиалы ААК «Коммерциалык банк
Кыргызстан», директор

Койчиева Жылдыз Жамалдиновна,

экономика илимдеринин кандидаты, доцент,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университети, экономика факультети, декандын
орун басары

Жетектөөчү мекеме:

Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес
академиясы, бухгалтердик учет жана финансы
кафедрасы, дареги:720001, Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., Беларус көч., ба

Коргоо 2022-жылдын 4 –мартында саат 14.00дө Ж.Баласагын атындагы
Кыргыз улуттук университетинин жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия
Славян университетинин алдындагы экономика илимдеринин доктору
(кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды
коргоо боюнча Д. 08.20.622 диссертациялык кеңештин жыйынында 720033,
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек - Жолу пр., 394 дареги боюнча
өтөт.

Диссертацияны коргоону онлайн көрсөтүүнүн жеке коду:
<https://vc.vak.kg/b/d08-vqw-pjg-qie>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр., 394) жана
Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000,
Бишкек ш., Киев көч. 44) китепканаларынан, ошондой эле ДК
<http://dissoветеcon.knu.kg>. сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 3 февралында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин доктору, доцент

Есеналиева Б.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Бүгүнкү күндө микрокредит Кыргыз Республикасында чакан ишкердикти өнүктүрүү үчүн өзгөчө актуалдуу жана абдан маанилүү. Баалуу социалдык функцияларды аткаруу менен калктын кеңири катмарына өздөрүнүн ишкердик демилгесин ишке ашырууга мүмкүндүк берүүдө. Көптөгөн мамлекеттер микрокредитти өнүктүрүү аркылуу чакан ишкердикти финансылык ресурстар менен камсыз кылууда акыркы мезгилде олуттуу ийгиликтерге жетишти. Микрокредит системасы буга чейин миллиондогон адамдардын жашоо сапатын жакшыртууга жардам берген. Алар кредитке, аманатка, камсыздандырууга, акча которууларга жана башка учурда алар үчүн жеткиликсиз болгон финансылык кызматтарды пайдаланууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк алышты. Ишкерлер ишти баштоого керек болгон каржы булагын тандоодо сунушталган кредиттердин наркы, пайыздык жеңилдиги, алуу жолдору, насыяны төлөп берүү мөөнөтү сыяктуу факторлор чоң мааниге ээ болот. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн экономикасы үчүн жалпысынан ишкердиктин өзүн өзү өнүктүрүүсү биринчи орунда турат. Бирок, ишкерлерге, өзгөчө чакан жеке бизнеси барларга насыя берүү үчүн каржылоо булактары жана жагымдуу шарттар болушу керек. Микрокредиттик системанын миссиясы башка финансылык уюмдардан айырмаланып, өзүн өзү иш менен камсыз кылууну, өзүн өзү камсыздоону өнүктүрүү жана ишкердикти колдоо болуп саналат. Же микрокредиттик финансы системасы жумушсуз же убактылуу кыйналып жаткан ишкерлерге алардын ишмердүүлүгүн өнүктүрүү үчүн финансылык колдоо көрсөтүүгө багытталган.

Учурдагы финансылык кызмат рыногундагы микрофинансылоонун ролун Дүйнөлүк банк берген баасы ырастагандай, дүйнө жүзүндө 10000 МФУ өнүгүп жаткан өлкөлөрдө 500 млн кедей адамдарды финансылык каражаттар менен камсыздап келет. Микрофинансылык уюмдардын кредитке берип жаткан каражаттары 2,5 млрд АКШ долларын түзөт.

Микрокредиттердин өнүгүшү ишкердиктин өнүгүшү менен бирге социалдык-экономикалык маселелердин чечилишинде зор мааниге ээ. 2000-жылы Окинавада өткөн G-8 саммитинде жарыяланган Жакырчылыктын Глобалдык баяндамасында “Дүйнөлүк жардылык” темасы боюнча билдирүүдө 1,2 млрд киши күнүнө 1 доллардан кем, 3 млрд киши болсо 2 доллардан кем каражат менен күн көргөнү айтылган. Дүйнөдөгү өлкөлөр бул олуттуу маселеге жана жардылык жараткан башка маселелерге чечим табуу үчүн бир катар аракеттерди көрүшүүдө. Бул алкакта 2015-жылга чейин 191 мүчө өлкө аткарууга милдеттенме алган Бириккен Улуттар Уюмунун Миң жылдыкты Өнүгүү Максаттары арасында жардылыкты жана ачкачылыкты жоюу, эркек жана аялдар арасында тең укуктуулукту орнотуу жана аялдарды колдоо маселелери орун алган. Бул максаттар салттуу банк системасында финансылык мүмкүнчүлүктөрдү пайдалана албаган, кирешеси өтө аз болгон

жеке кишилерди жана мекемелерди каржылоо жана аларга колдоо көрсөтүү максаты менен түзүлгөн микрофинансылык мекемелердин маанисин күчөткөн.

XX кылымдын 90-жылдарында эгемендүүлүккө жетишкен Кыргызстан жеке ишкердикти колдоо үчүн микрокредиттерди пайдалануу үчүн баардык укуктук-ченемдик актыларды кабыл алган. Ошол учурдан баштап микрофинансылык уюмдар пайда болуп, иш жүргүзүп, өнүгүп жатышат жана рынок шартына ылайык ишкерлерге финансылык колдоо көрсөтүп, колдоп келе жатканы көңүл бурат.

Диссертацияда өнүгүп жаткан өлкөлөрдүн арасында орун алган Кыргыз Республикасындагы ишкерлерге берилген микрокредиттердин ыңгайлуулугу жана микрокредит берген уюмдардын кредитти берүү шарттары иликтенген. Анын негизинде Кыргыз Республикасы боюнча изилдөө иштери жүргүзүлгөн. Ишкерлерге микрокредит берген мекемелер аныкталып, насыя өлчөмү, пайыз үстөктөрү, насыяны төлөп берүү мөөнөттөрү, микрокредиттердин ишкердиктин кайсы тармагына берилгени жана башка формалдуулуктарга байланыштуу маалыматтар топтолуп, талданып чыккан. Бул маалыматтар менен Кыргызстанда ишкерлерге берилген микрокредиттердин ыңгайлуулугуна байланыштуу комментарийлер алынып, ошону менен катар кредит алуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалыматтарга ээ болгусу келген ишкерлерге жол көрсөтүп бере турган маалымат базасынын берилиши көздөлгөн.

Диссертациянын темасынын приоритетүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий менен болгон байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын 2018-2040 жылдардагы Улуттук өнүгүү стратегиясы, микрофинансылоону өнүктүрүү стратегиясы, 2022-2025 жылдары микрофинансылоо секторун өнүктүрүүнүн негизги багыттары ишкердикти колдоо жана өнүктүрүү мыйзамдары жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин финансы, банктык кызмат жана салык салуу кафедрасынын илимий темасы жана багыттары менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык уюмдардын жана микрокредиттик мамилелердин калыптанышын жана учурдагы абалын изилдөө аркылуу алардын ишкердикке жана ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин жакшыртуу боюнча теоретикалык-практикалык сунуштарын иштеп чыгуу-диссертациялык иштин максаты болуп саналат. Коюлган максатка жараша изилдөөнүн төмөнкүдөй милдеттери анык болду:

1. микрокредит жана микрокредиттөөнүн теориялык негиздерин ар тараптуу жана тереңдетип изилдөө жүргүзүү;
2. микрокредит жана микрокредиттик мамилелердин ишкердикти өнүктүрүүдөгү ролун, аны каржы булагы катары караштыруу;
3. микрокредиттик мамилелерди жөнгө салуу үчүн кабыл алынган укуктук-ченемдик актыларды иликтеп чыгуу;

4. микрокредиттик уюмдардын ишмердигин талдоо;
5. Кыргыз Республикасында микрокредиттердин ишкердикти өнүктүрүүгө тийгизген таасирин баалоо;
6. Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык системанын өнүгүшүн колдоо боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңычылыгы. Изилдөөнүн жаңычылдыгы төмөнкүлөрдөн көрүнүп турат. Микрокредиттик системанын ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин баалоо боюнча илимий-методикалык жоболорду негиздөө жана ошондой эле микрокредиттик мамилелердин өнүгүшүнүн механизмдерин жана инструменттерин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу. Диссертациялык изилдөөдө төмөнкүдөй жыйынтыктар алынды:

1. теориялык жана дүйнөлүк тажрыйбанын негизинде микрокредиттик системанын маңызы ачылды, микрокредиттик мамиле жана микрофинансылык система түшүнүктөрүнө кошумча автордук интерпретация берилди;
2. микрокредиттик система менен ишкердиктин өнүгүшүнүн өз ара байланышы бар экени негизделди;
3. микрокредиттик мамилелерди жөнгө салуучу укуктук-ченемдик актыларга толуктоолорду киргизүү керектиги аныкталды;
4. микрокредиттик мамилелерде жана микрофинансылык уюмдардын иш аракетиндеги учурдагы көйгөйлөрү аныкталды;
5. микрофинансылык уюмдардын ишкерлерди колдоо жана ишкердикти өнүктүрүү ишмердигин өнүктүрүү боюнча мамлекеттин ролу аныкталды;
6. микрофинансылык уюмдардын ишкердикти колдоо боюнча иш аракети жакшыртуу боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөдөгү теориялык жана методологиялык иштелмелер, корутундулар жана практикалык сунуштар микрофинансылык системаны жана микрокредиттик мамилелерди өнүктүрүү саясатында, ишкердикти колдоо жана өнүктүрүү боюнча пайдаланууга мүмкүндүк берет. Ошондуктан диссертациялык изилдөөдө микрофинансылык уюмдардын ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин жакшыртуу боюнча конкреттүү сунуштар киргизилди.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү сунуш катары киргизилген жоболордун жана практикалык сунуштардын ишке ашышы жеке ишкердикти өнүктүрүүгө жана ишкердикти колдоого өбөлгө түзүп, жалпы экономикалык абалды жакшыртып, жумушсуздукту кыскартууну камсыз кылат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. микрокредиттик системанын ишкердикти колдоо боюнча ишмердигин, дүйнөлүк микрокредиттөөнүн каржылоо моделдеринин классификациясын, анын ишкердикке жана ишкердиктин өнүгүшүнө

тийгизген таассири боюнча теориялык-методологиялык негиздерин терең изилдөө;

2. микрокредит жана микрокредиттик мамилелердин ишкердикти өнүктүрүүдөгү ролун негиздөө жана аны каржы булагы катары пайдаланууну өнүктүрүү;
3. микрокредиттик мамилелерди жөнгө салуучу укуктук-ченемдик актыларга толуктоолорду киргизүү;
4. жүргүзүлгөн анализдин негизинде микрокредиттик мамилелерде жана микрофинансылык уюмдардын иш аракетиндеги учурдагы көйгөйлөрү;
5. берилген микрокредиттердин кайтарымдуулугун жогорулатуу;
6. жеке ишкердикти колдоо жана ишкердикти өнүктүрүү боюнча микрофинансылык системаны жана микрокредиттик мамилелерди жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизүү.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертация - изденүүчүнүн өз алдынча илимий изилдөөсү болуп саналат. Илимий жаңычылдыкты, теориялык жана практикалык, экономикалык жана социалдык маанилерди камтыган негизги идеялар, корутундулар жана практикалык сунуштар изденүүчүнүн өзү тарабынан жеке аныкталды жана көп жылдык эмгектенүүсүнүн натыйжасында иштелип чыкты. Ал үчүн изденүүчү көп жылдар бою илимий классикалык жана азыркы учурдагы экономикалык адабияттарды окуп, изилдөөнүн негизинде чет өлкөлүк жана ата мекендик тажрыйбаны, усулдук сунуштарды, ченемдик жана статистикалык материалдарды талдоону жалпылаштырып, микрофинансылык системанын ишкердикти өнүктүрүүдөгү таасирин аныктап, сунуштарды иштеп чыкты.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги корутундулары жана натыйжалары эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда апробациядан өттү: Э.и.д., профессор Сарыбаев А.С. 65 жылдыгына арналган «Проблемы и перспективы экономического развития Кыргызской Республики в современных условиях» (*Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек ш., 2013-ж., атайын чыгарылыш*); “Национальная стратегия и развития экономики Кыргызской Республики” (*К.Карасаев атындагы БГУ, Бишкек ш., 2013-ж.*); XII түрк элдеринин социалдык илим боюнча эл аралык конгресси (*Казань федералдык университет, Казань ш., Татарстан Республикасы, 2014-ж.*); «10-Исраилов окуулары БАБА ЫК форуму» эл аралык коомдук уюмунун 10 жылдыгына жана э.и.д., профессор Саякбаева А.А. юбилейине арналган Евразиялык экономикалык интеграция, көйгөйлөрү жана өнүгүү перспективалары: санариптештирүү, башкаруу-маалыматтык, финансылык, мониторингдик, салыктык, эсептөө-аналитикалык, аудитордук-көзөмөлдүк (*Түркия, Алания ш., август 2021*) ж.б.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары автор тарабынан 15 илимий макала, анын ичинде 9 макала ИЦРИге кирген басылмаларда жарыяланган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык изиддөө 175 баракта баяндалган жана кыскартуулардын жана белгилөөлөрдүн тизмесинен, киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, практикалык сунуштардан, пайдаланылган булактардын тизмесинен турат. 36 аналитикалык таблицаны, 32 сүрөттү жана тиркемелерди камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн максаттары, милдеттери аныкталды, коргоого сунушталган негизги илимий жоболор белгиленип, иштин жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү баяндалды.

Диссертациянын **“Микрокредит жана микрокредиттөөнүн теориялык негиздери”** аталыштагы 1-бабында микрокредит жана микрокредиттөөнүн негизги түшүнүктөрү, микрокредиттин ишкердикти каржылоонун булагы катары жана микрокредит берүүдөгү дүйнөлүк тажрыйба боюнча теориялык материалдары каралган.

Дүйнөлүк деңгээлде өсүп жаткан жакырчылык маселесин кыскартуу жана чечүү максатында **“Микрофинансылык мамилени”** колдонуу сунушталганы белгилүү. Экономикалык теорияда мындай көз караш жаңы болгону менен, жакырчылык менен күрөшүү процессинде андай катмарды эмгек рыногуна тартуу жана иштөөгө жөндөмдүү абалга келтирүү, алардын социалдык–экономикалык статустарын өстүрүү-өнүктүрүүнүн бир каражаты катары белгилүү. Акыркы жылдарда ишкердикти колдоо менен жакырчылыктын азайтылышы, ишкердикти жайылтуу жана күчтөндүрүү маселелери аркылуу экономиканы өнүктүрүү - дүйнөлүк өнүгүү процессинин эң маанилүү артыкчылыктарына айланган. Буга байланыштуу ишкердикти колдоо - өтө чоң мааниге ээ болууда.

Бизнес идеясын ойлоп тапкан, аны ишке ашырууга аракеттенген, маркетингдик изилдөөлөрдү жүргүзүп жана ишкананын келечектеги багытын тандаган ишкер ишти баштоо үчүн керектүү акчаны кайдан ала тургандыгы боюнча жооп табыш керек. Көпчүлүк учурда бул маселе ишкерлердин ишмердигин баштоо дымагын сууткан эң оор тоскоолдуктардын бири болуп саналат. Көп учурда **“ишкерлер абдан мыкты идеяларды ойлоп таба алса да, бирок аларды ишке ашыруу үчүн жетиштүү каражат таба албай калганда, ал идеяларды башкаларга сатууга мажбур болуп калышат”** [Халлоран III. *Финансовые кризисы и меры регулирования // США, 2018.*].

Эркин базар экономикасында кирешелүү ишкана катары ишти алып баруу, аны өнүктүрүү үчүн капиталдын тартыштыгы ишкерлерди, чакан жана орто ишканаларды чет өлкөлүк булактардан инвестиция тартууга муктаж кылат. Көпчүлүк учурда **“ишкерлер кредит алуу үчүн банк системасына кайрылганда бюрократиялык тоскоолдуктар, насыяны төлөөнүн оор шарттары катары, тартылган инвестициялардын акталышына дал келбеген кыска мөөнөт, пайыз үстөктөрүнүн өтө жогору болушу, акча каражаттарын башкаруу боюнча жеке менчик финансылык ортомчулардын**

аздыгы жана инфляция сыяктуу көйгөлөр оор абалга дуушар кылат” [Kosgeb. *Отчет об исследовании рынка капитала// Турция, 2004.*]

Диссертациянын “**Кыргыз Республикасында ишкердикти микрокредиттөөнүн учурдагы абалы**” аталыштагы 2-бабында микрокредиттик мамилелерди жөнгө салуу үчүн кабыл алынган укуктук-ченемдик актылар изилденип, микрокредиттик уюмдардын ишмердиги талданган жана Кыргыз Республикасында микрокредиттердин ишкердикти өнүктөрүүгө тийгизген таасирине баа берилген.

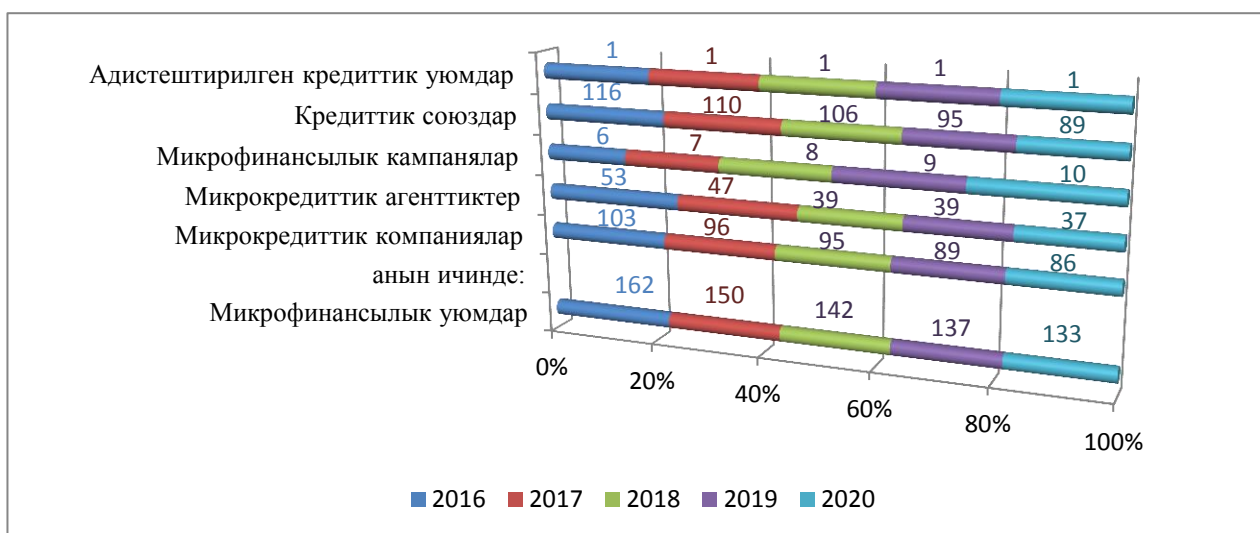
Изилдөөнүн объектиси. Кыргыз Республикасынын микрофинансылык системасы - изилдөөнүн объектиси болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети. Микрофинансылык системанын калыптанышы, ишмердиги жана анын ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасири.

Изилдөөнүн материалдары жана ыкмалары. Анализ жана синтез, жалпылоо, илимий абстракция, эксперттик баалоо, салыштыруу, системалаштыруу, логикалык, божомолдоо, социологиялык сурамжылоо, графикалык методдор ж.б. Изилдөө материалдарына чет элдик жана улуттук авторлордун атайын экономикалык эмгектери, электрондук ресурстар жана КР УБдун, КР УСКанын маалыматтары ж.б. пайдаланылды.

Кыргыз Республикасында микрофинансылык система Дүйнөлүк банк, Азия өнүгүү банкы, Эл аралык кайрымдуулук корпусу, ACDI/VOCA, Швейцариялык «Каритас» БӨУ тарабынан уюшулган жоболордун жардамынын негизинде 1994 жылдан баштап пайда болуп, өнүгө баштаган. Эң алгачкылардан болуп ФИНКА, Кыргыз айылчарба финансылык корпорация (учурдагы Айылбанкы), Кредиттик союздарды өнүктүрүү жана колдоо финансылык компаниясы - эң биринчилерден болуп түзүлүп, ишмердигин жүргүзүп келе жатышат. 1994-жылдан 2000-жылдарга чейин кредиттик схемалар иштелип чыгып, пилоттук жоболор уюштурулган жана практика жүзүндө ишке ашырылган. Биринчи жолу укуктук-ченемдик актылар иштелип чыгып, N 117 Кыргыз Республикасынын “Кредиттик союздар жөнүндө” мыйзамы 1999-жылдын 28-октябрында кабыл алынган.

1.1-сүрөттө Кыргыз Республикасындагы иштеп жаткан микрофинансылык уюмдардын динамикасы берилген. Изилдөө аралыгында микрофинансылык уюмдардын жалпы саны 17,1%га, же болбосо 162 ден 133 кө чейин кыскарган. Анын ичинде микрокредиттик компаниялар 16,5%га, микрокредиттик агенттиктер-30,2%га кыскаrsa, тескерисинче микрофинансылык компаниялар 66,7 %га чейин көбөйгөн. Ошол эле учурда кредиттик союздар 24,3%га б.а. 116 кредиттик союздан (2016-ж.) 89 кредиттик союзга чейин (2020-ж.) кыскарган. Адистештирилген кредиттик уюмдар гана бир деңгээлде калган.

Сүрөт 1.1. Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык уюмдардын жана кредиттик союздардын динамикасы

Булак: [Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын бюллетени - Б., 2021 №11 <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=137&lang=KGZ>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

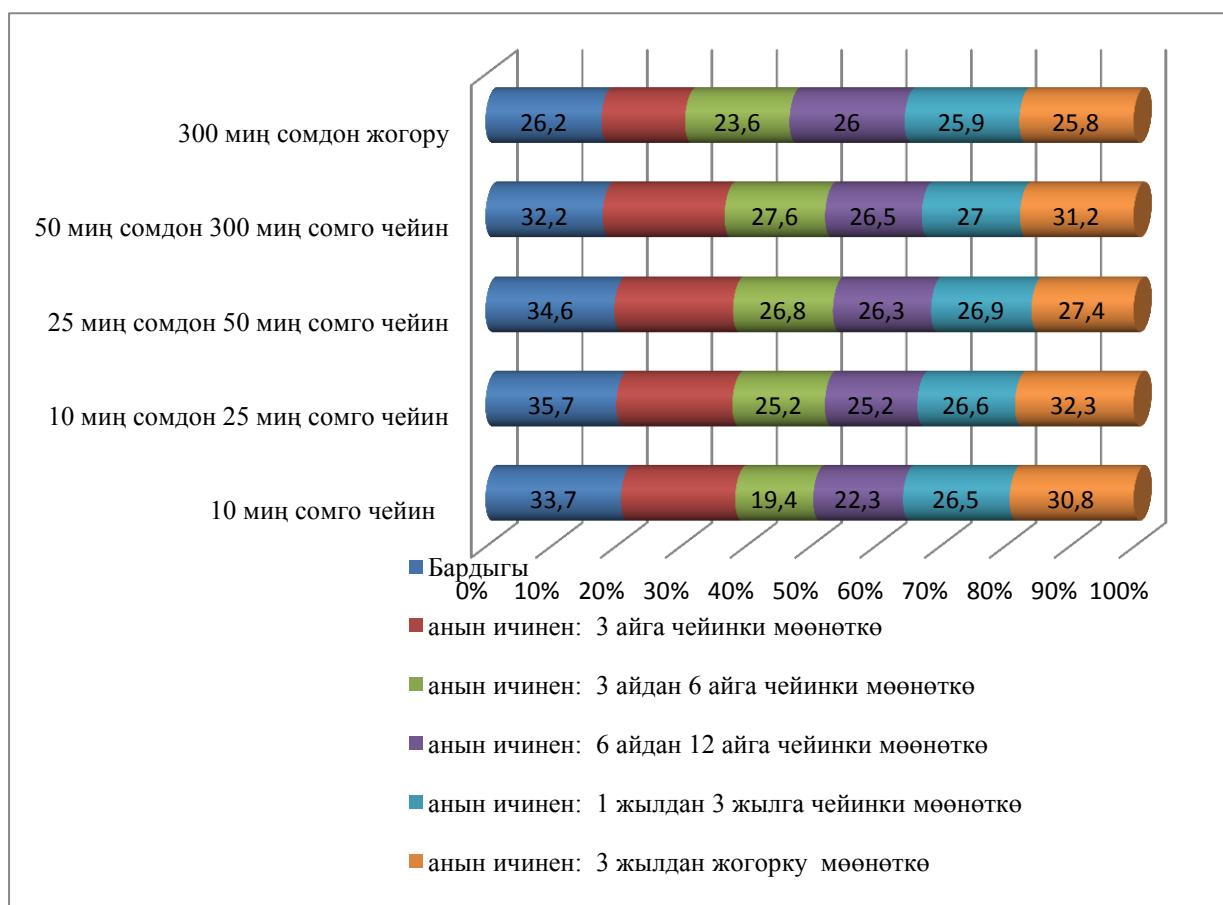
Микрофинансылык уюмдардын санынын кыскарышынын негизги себеби катары - микрофинансылык уюмдар берген кредиттердин үстөк пайызынын бир топ жогору экендиги баарыбызга маалым. Өзгөчө 2012 жылдан баштап коомдогу талкууда микрофинансылык уюмдарга болгон терс мамиленин күчөшү жана аларга болгон коомдук басым жасоо, анын негизинде Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасында сүткорлук ишти чектөө жөнүндө” мыйзамдын 2013-жылдын 24-июлунда кабыл алынышы түздөн түз таасир эте баштаган.

Таблица 1.1- Кыргыз Республикасынын аймактары боюнча калкка берилген микрокредиттердин көлөмүнүн динамикасы, сом менен (2016-2020-жж.)

Көрсөт-н аталышы	2016	2017	2018	2019	2020	Өсүү темпи % м-н
Бардыгы	13.300.465,2	17.166.543,7	23.116.239,9	30.188.226,9	31.143.952,5	2,3 эсе
Баткен облусу	649.205,2	854.255,8	1.325.954,3	2.015.390,0	2.577.094,4	3,9 эсе
Жалал-Абад обл.	1.505.685,0	2.014.376,0	3.089.120,3	4.238.049,1	4.901.743,2	3,3 эсе
Ысык-Көл обл.	1.283.223,9	1.631.436,6	2.576.402,2	3.326.470,1	3.246.696,0	2,5 эсе
Нарын облусу	1.011.816,0	1.397.061,7	1.735.079,8	2.162.253,9	2.238.699,2	2,2 эсе
Ош облусу	2.749.151,8	3.792.064,9	4.638.378,7	6.327.572,1	6.803.840,8	2,5 эсе
Талас облусу	354.098,1	412.606,8	645.823,5	888.247,0	1.045.720,3	2,9 эсе
Чүй облусу	2.204.323,2	2.820.928,5	3.493.220,7	4.191.182,7	4.178.880,1	189,6
Бишкек ш.	3.087.216,4	3.605.350,4	4.661.211,4	5.808.311,8	4.853.343,6	157,2
Ош ш.	455.745,6	638.463,0	951.049,0	1.230.750,2	1.297.934,9	2,8 эсе

Булак: [<http://www.stat.kg/kg/publications/o-mikrokreditovanii-naseleniya/>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

Микрокредит берүү процесси Кыргызстандын баардык аймактарында кеңири жайылган. 1.1-таблицада көрсөтүлгөн маалыматтар боюнча 2016-жылдан 2020-жылдарда берилген кредиттердин суммасы 13300465,2 миң сомдон 31143952,5 миң сомго чейин, же болбосо 2,3 эсеге көбөйгөнү белгиленген. Анын ичинде Баткен облусунда 3,9 эсеге, Жалал-Абад облусунда 3,3 эсеге, Талас обласында 2,9 эсеге, Ош жана Ыссык-Көл облустарында, Ош шаарында 2,5 эсеге, Нарын облусунда 2,2 эсеге, Чүй облусунда 89,6%га, Бишкеке шаарында 57,2%га өскөн. Берилген микрокредиттердин суммасы жана динамикасы аймактардагы калктын санына жана ишкердикке берилип жаткан микрокредиттердин суммасы жылдан жылга көбөйүшүнө түздөн түз байланыштуу.

Сүрөт 1.2. 2020- жылы микрокредиттердин орточо өлчөнгөн жылдык пайызы

Булак: [Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2016-2020 жж. калкка микрокредиттерди берүү жөнүндөгү статистикалык бюллетень, <http://www.stat.kg/kg/publications/o-mikrokreditovanii-naseleniya/>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

1.2. сүрөттө микрокредиттердин өлчөмүнө жана мөөнөтүнө карата орточо өлчөнгөн жылдык пайыз да ар башка экенин байкоого болот. Жалпысынан эң жогорку пайыз (35,7%) 10 миң сомдон 25 миң сомго чейин берилген кредиттерге коюлса, анын ичинен 3 айга чейинки мөөнөткө - 31,6%га, 3 төн 6 айга чейинки мөөнөткө – 25,2%га, 6 дан 12 айга чейинки

мөөнөткө -25,2%га төмөндөп, 1 жылдан 3 жылга чейинки мөөнөткө - 26,2%га, 3 жылдан жогорку мөөнөткө – 32,3%ды түзүп, көтөрүлгөн.

МФУ микрокредиттерди берүүдө жана орточо өлчөнгөн жылдык пайызды бекитүүдө жалпы республикадагы саясий социалдык-экономалык процесстерди жана микрофинансылык рыноктогу түзүлгөн абалды, тобокелдиктерди эсепке алуу менен бекитишкен. Микрокредиттердин үстөк пайызы суроо-талап көп өлчөмдө жана мөөнөттө берилген кредиттерге жогору коюлса, суммасы ири (300 миң сомдон жогору) берилген насыяларга 26,2%га чйеин төмөндөтүлүп, мөөнөтүнө жараша ал пайыз да түшүрүлгөнүн байкайбыз.

2020-жылдын жыйынтыгы боюнча микрокредит алуучулардын саны, 1.2- таблицада көргөзүлгөндөй, 706610 адамды түзсө, анын эң көбү 344370 адам (48,7%ы) ар кандай максаттарга алса, 231513 адам (33,6%) айыл чарбасына алган. Ошондой эле курулуш тармагына 37152 адам (8,1%), соода жана коомдук тамактанууга 44574 адам (10,4%), өнөр жай өндүрүшүнө 19666 адам (2,6%), транспорт жана байланыш тармагына 18464 адам (2,7%), калкты турмуш-тиричиликтик жактан тейлөөгө 9203 адам (2,0%) микрокредиттик уюмдардан кредит алышкан. Микрокредит алуучулардын саны жана динамикасы аймактардагы жашаган калктын санына түздөн түз туура келет.

Берилген кредиттин суммасы 31144,0 млн сом түзсө, анын 12575,9 млн сом (40,4%) ар башка максаттарга, 10464,6 млн сом (33,6%) айыл чарбасына, 3234,0 млн сом (10,4%) соода жана коомдук тамактанууга, 2536,1 млн сом (8,1%) курулуш тармагына ж.б. максаттарга берилген. Жалпысынан берилген микрокредиттердин реалдуу экономикадагы болуп жаткан процесстерге оң таасирин жана жеке ишкерлер кайсы тармакта иш алып барып жатканын көргөзүп турат. Берилген микрокредиттин орточо өлчөмү жалпысынан 44,1 миң сом түзсө, транспорт жана байланыш тармагына 45,1 миң сом, өнөр жай өндүрүшүнүн башка түрлөрүнө 60,4 миң сом, калкты турмуш-тиричиликтик жактан тейлөөгө 68,8 миң сом, курулуш тармагына 69,7 миң сом, соода жана коомдук тамактанууга 72,6 миң сом берилген.

Ошол эле учурда берилген кредиттер боюнча карыздар жалпысынан 22059,3 млн сом же болбосо берилген микрокредиттин суммасынын 70,8% түзгөн. Жылдын жыйынтыгы боюнча эң көп карыз 8537,7 млн сом, 6742,7 млн сом (30,6%) айыл чарбасына, 2162,2 млн сом (9,8%) курулушка, 444,4 млн сом (2,0%) өнөр жай өндүрүшүнө, 612,3 млн сом (2,8%) транспорт жана байланыш тармагына берилген карыз өсүп кеткен. Карыздардын өсүшү тобокелдиктерди пайда кылып, берилген микрокредиттердин кайтарылышы боюнча иш аракеттерди күчөтүүнү талап кылууда.

Таблица 1.2 - Микрокредиттердин максаттарга ылайык берилиши

	Алуучулардын саны, адам	Берилген кредиттердин суммасы, млн сом	Берилген кредиттердин жалпы суммасын а карата, % менен	Бир алуучуга карата кредиттин орточо өлчөмү, миң сом	Берилген кредиттер боюнча карыздар, млн сом
Берилген микрокредиттер - бардыгы	706.610	31.144,0	100,0	44,1	22.059,3
анын ичинде төмөнкү тармактардагы ишмердиктерди уюштуруу үчүн:					
Өнөр жай өндүрүшү	19.666	804,6	2,6	40,9	444,4
жыгач иштетүү өндүрүшү	67	3,3	0,0	49,9	1,6
жеңил өнөр жай	16.136	620,0	2,0	38,4	327,3
нан жана нан азыктары өндүрүшү	1.473	67,1	0,2	45,5	37,2
кондитердик азыктар өндүрүшү	257	11,6	0,0	45,3	6,1
макарон азыктары өндүрүшү	19	0,8	0,0	41,2	0,5
май менен тоң май өндүрүшү	10	0,2	0,0	24,4	0,1
жашылча- жемиш консервалары өндүрүшү	14	0,4	0,0	32,0	0,2
эт менен сүттү кайра иштетүү	47	2,2	0,0	46,6	1,4
ун-акшак жана кошмо тоют өндүрүшү	69	3,8	0,0	55,2	1,6
өнөр жай өндүрүшүнүн башка түрлөрү	1.574	95,0	0,3	60,4	68,5
Айыл чарбасы	231.513	10.464,6	33,6	45,2	6.742,7
Транспорт жана байланыш	18.464	833,3	2,7	45,1	612,3
Курулуш	37.152	2.536,1	8,1	68,3	2.162,2
Соода жана коомдук тамактануу	44.574	3.234,0	10,4	72,6	2.973,5
Калкты турмуш-тиричиликтик жактан тейлөө	9.203	632,7	2,0	68,8	555,7
Автоунааларды оңдоо; техникалык тейлөө станциялары	1.668	62,7	0,2	37,6	30,8
Башкалар	344.370	12.575,9	40,4	36,5	8.537,7
керектөөчүлүк кредиттери	247.059	8.771,3	28,2	35,5	6.207,7
ипотекалык кредит берүү	529	310,5	1,0	586,9	549,0

Булак: [Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2016-2020 жж. калкка микрокредиттерди берүү жөнүндөгү статистикалык бюллетень .<http://www.stat.kg/kg/publications/o-mikrokreditovanii-naseleniya/>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

1.3-таблицада Микрокредиттик уюмдардын каржыларынын басымдуу көпчүлүгү менчик каражаттардан куралганын жана ал 2016-жылдан (10349,0 млн сом) 2020-жылга (22321,6 млн сом) 11972,6 млн. сомго чейин, же болбосо 2,2 эсеге өскөнүн байкоого болот. 2020-жылдын жыйынтыгы боюнча менчик каражаттар 22321,6 млн сомду түзүп, жалпы берилген кредиттин 71,7% ын түзгөн.

Таблица 1.3 -2016-2020- жж. берилген микрокредиттердин каржы булактары

Көрсөткүчтөр	2016	2017	2018	2019	2020	Өсүү темпи % м-н
Берилген микрокредиттер - бардыгы	13 300,5	17.166,5	23.116,2	30.188,2	31.144,0	2,3 эсе
<i>анын ичинен төмөнкүлөрдүн эсебинен:</i>						
Менчик каражаттардан	10 349,0	12.606,9	15.644,3	20.120,1	22.321,6	2,2 эсе
Зайым каражаттарынан	2 951,5	4.559,6	7.471,9	10.068,1	8822,353	2,9 эсе
анын ичинен: депозиттерден	17,3	5,1	3,5	7,4	4,307	24,9%
КРнын финансылык-кредиттик уюмдарынын кредиттери жана зайымдары	2 407,5	2.807,5	3.158,1	4.012,4	4043,963	167,9
КРнын донор уюмдарынан кредиттери жана зайымдары	134,9	0,3	25,4	35,2	6,846	5,1%
эл аралык финансылык-кредиттик мекемелердин кредиттери	336,6	641,0	3.558,8	4.626,0	3452,777	10,3 эсе
эл аралык финансылык - кредиттик уюмдардын жана донорлордун кредиттери	44,5	874,4	125,2	438,1	600,383	13,5 эсе
жеке жактардын түзүүчүлөрүнүн/юридик алык жактардын түзүүчүлөрүнүн зайымдары	10,6	231,4	600,9	949,0	714,077	67,4 эсе

Булак: [Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2016-2020жж. калкка микрокредиттерди берүү жөнүндөгү статистикалык бюллетень, <http://www.stat.kg/kg/publications/o-mikrokreditovanii-naseleniya/>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

2016-жылы берилген микрокредиттердин 28,5%ын (2951,5 млн сом) зайым каражаттарынан калыптанса, 2020-жылы 28,3%ды (8822,353 млн сом) түзгөн. Ошентсе да зайым каражаттарынан түзүлгөн микрокредиттин көлөмү изилдеп жаткан аралыкта 2,9 эсеге өскөнүн көрүүгө болот. Эл аралык

финансылык-кредиттик мекемелердин кредиттери да микрокредиттик уюмдардын каржы булагы катары өсүү темпи 10,3 эсеге жеткен, ошондой эле жеке жактардын түзүүчүлөрүнүн зайымдары 67,4 эсеге өскөн. Кыргыз Республикасынын микрокредиттик уюмдардын дагы бир каржы булактары болгон донор уюмдарынан кредиттери жана зайымдары 134,9 млн сомдон 6,846 млн сомго 94,9%га кыскарса, Кыргыз Республикасынын финансылык-кредиттик уюмдарынын кредиттери жана зайымдары 2407,5 млн сомдон 4043,963 млн сомго 67,9%га көбөйгөн. Калган каржы булактар да кескин кыскаргандыгын көрүүгө болот. Ошондуктан МФУлар кредиттик портфелдин көлөмүн көбөйтүү үчүн баардык финансылык булактардан каражат тартууну активдештирүү керектиги баса белгиленет.

Сүрөт 1.3 - Микрокредиттердин кайтарылышы (млн сом)

Булак: [Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2016-2020 жж. калкка микрокредиттерди берүү жөнүндөгү статистикалык бюллетень, <http://www.stat.kg/kg/publications/o-mikrokreditovanii-naseleniya/>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

1.3-сүрөттө изилдөө аралыгындагы микрокредиттердин кайтарылышы берилген. Сүрөттө көргөзүлгөндөй кайтарылуучу кредиттин тиешелүү суммасы 2016-жылы 10277,9 млн сомду түзсө, 2017-жылдан баштап (13185,4 млн сом) 2020-жылга карата 19811,468 млн сомго чейин жеткен. Карап жаткан аралыкта кайтарылуучу кредиттин тиешелүү суммасы 92,8% өскөн. Ошол эле учурда кредиттердин бекитилген мөөнөттөргө ылайык төлөнгөнү 2016-жылы 12666,4 млн сомду түзсө, 2020-жылдын жыйынтыгы боюнча 30002,646 млн сомду түзгөн. Потенциалдуу чыгымдарды жабуу үчүн резервдин эсебинен чыгышталган кредиттер 2016-жылы 106,4 млн сом түзсө,

2017-жылдан 2018-жылга чейин 88,9 млн сомдон 64,0 млн сомго чейин төмөндөп, 2019-жылы 88,8 млн сом түзгөн жана 2020-жылдын жыйынтыгы боюнча ал көрсөткүч 126,301 млн сомго чейин жогорулаган.

Ошентип, талдоо көргөзгөндөй, микрокредитти кайтаруу 2016-жылы 94,1%дан 2017-жылы 97,2%га чейин жетип, 2018-жылы 91,2%га чейин төмөндөп, 2019-жылы кайрадан 2015-жылдын деңгээлине жетсе, 2020-жылы дүйнөлүк пандемияга карабастан 95,4% өскөн.

2020-жылы социалдык-экономикалык кризис шартында МФК жана МККлар ийкемдүүлүгүн көргөзүп, натыйжалуу ишмердигин жүргүзүп, Кыргыз Республикасында жеке ишкердиктин иш аракетине жана өнүгүшүнө чоң таасир берген.

Диссертациянын **“Кыргыз Республикасында микрокредиттик ишкердикти өнүктүрүү багыттары”** аталышындагы 3-бабында микрокредиттик системанын ишкердүүлүктү өнүктүрүүдөгү өз ара байланышы жана Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык системанын өнүгүшүн колдоо маселелери каралган.

Таблица 1.4- Корреляциянын коэффициенттеринин жуптуу матрицасы

	Y	X1	X3	X2	X4
Y	1				
X1	-,533036488	1			
X3	0,995706186	-0,534597676	1		
X2	-,963709699	0,510379895	-0,942107546	1	
X4	-,817974735	0,84002162	-0,80415085	0,836068866	1

Булак: [<https://www.stat.kg>; <https://www.nbkr.kj>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

Ишкердикти өнүктүрүү үчүн берилип жаткан микрокредиттердин таасирин чексиз корреляциялык-регрессиялык талдоонун негизинде жүргүзүлгөн изилдөө коюлган көрсөткүчтөрдүн ортосундагы көз карандылыктын тыгыздыгын аныктоого жардам берди. Кредит алуучулардын саны (Y) төмөнкү өзгөрүүлөр менен оң корреляция жасалаарын талдоо көрсөттү. Кредиттик портфелинин көлөмү (X3), кредиттин орточо өлчөмү (X2). Ошол эле учурда корреляциянын терс коэффициенти берилип жаткан микрокредиттерге коюлуучу орточо өлчөнгөн жылдык пайызы (X1) ортосунда жана эсептеп чыгуу үчүн анча маанилүү эмес МФУнун саны белгиленген (1.4-табл.)

Корреляциялык талдоонун негизинде кредит алуучулардын санына таасир берүүчү эки негизги факторду аныктоого мүмкүнчүлүк берди: кредиттик портфелдин көлөмү (X3) жана кредиттин орточо өлчөмү (X2) төмөнкү формула (1) менен

$$Y=a+bx \quad (1)$$

Y- көз каранды өзгөрүлүүчүнүн мааниси;

a – эркин фактор (мааниси белгисиз);

b- регрессия коэффициенти (мааниси белгисиз);

х- белгисиз көбөйтүүчү же белгисиз өзгөрүлүүчү.

Көп регрессиялык теңдемени түзүүдө төмөнкү теңдеме пайдаланылат:

$$Y=a+b_1x_1+b_2x_2+b_nx_n \quad (2)$$

Ага ылайык:

$$A=439689,6873; B=20,44316985; B1=8691,487753$$

Ошентип төмөндөгү теңдемени алабыз.

$$Y=439689,6873+20,44316985X1---8691,487753X2$$

Таблица 1.5- Жалпы кредиттик портфелден ишкердикке берилген үлүшүнүн динамикасы

Жылы		КП (млн сом)	КП ишкердикке берилген үлүшү % м-н	Ишкердикке берилген жалпы сумма (млн сом)
		X1		
1	2015	18325,2	77,1	14128,7
2	2016	13300,5	68,1	9057,6
3	2017	17166,5	63,6	10917,9
4	2018	23116,3	73,7	17036,7
5	2019	30188,2	64,8,	19561,9
6	2020	31144,0	62,2	19371,6
7	2021	32140,6	68,3	21935,9
8	2022	33169,1	68,3	22654,5
9	2023	34230,5	68,3	23379,4
10	2024	35325,9	68,3	24127,6
11	2025	36457,4	68,3	24900,4
12	2026	37624,0	68,3	25854,3
13	2027	38827,9	68,3	26519,5
14	2028	40070,4	68,3	27368,1
15	2029	41352,7	68,3	28243,9
16	2030	42675,9	68,3	29147,6

Булак: [<https://www.stat.kg>; <https://www.nbkr.kj>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

1.2-таблицанын көрсөткүчтөрүнө таянып, жалпы микрофинансылык уюмдардын кредиттик портфелинин көлөмүнөн ишкердикти колдоо боюнча жылына канча акча бөлүнөөрүн, жана алардын алдын ала божомолун маалымдоого мүмкүнчүлүк алдык. 1.5-таблицада 2015-жылдан 2020-жылга чейинки жылдык жалпы кредиттик портфелден ишкердикке бөлүнгөн сумманы таап, жана анын пайыздык үлүшүн билгенден кийин 6 жылдык орточо пайызды чыгарсак, ал көрсөткүч 68,3% туура келди жана ал көрсөткүчтү кийинки 2021-жылдан 2030-жылга, ар бир жылдык кредиттик портфелдин көлөмүнө көбөйтүү менен ишкердикке бөлүнө турган көрсөткүчтөрдүн божомолун алууга мүмкүнчүлүк түзүлдү.

Таблица 1.6 - Жакынкы аралыкка ишкердикке микрокредиттерди алуучуларынын санынын божомолу

	Кредит алуучулардын саны, адам	Ишкердикке кредит алуучулардын саны, % м-н	Ишкердикке кредит алуучулардын саны, адам
	Y		
2015	336.043	75,2	252849
2016	240.975	64,6	155602
2017	310.489	54,2	168335
2018	486.161	72,2	351044
2019	644.725	57,1	368058
2020	706 610	54,0	381906
2021	696067,8	62,9	437826
2022	698841,5	62,9	439571
2023	701418,6	62,9	441119
2024	703821,7	62,9	442703
2025	706093,5	62,9	444132
2026	710821,3	62,9	447106
2027	712834,9	62,9	448373
2028	713899,4	62,9	449042
2029	714908,4	62,9	449677
2030	715884,3	62,9	450291

Булак: [<https://www.stat.kg>; <https://www.nbkr.kj>] маалыматтар боюнча автор тарабынан түзүлдү

Регрессиялык талдоонун жардамы менен алынган эркин фактор $A=439689,6873$; регрессия коэффициенти $B=20,44316985$; $B1=8691,487753$ жана белгисиз өзгөрүлүүчү $X1$ жана $X2$ жардамы менен 2021-жыдан 2030-жылга чейин микрокредит алуучулардын санына божомол түзүүгө мүмкүнчүлүк берди. Ал көрсөткүчтөр 1.6-таблицада берилди.

Ошентип, жалпы берилген маалыматтарга (КП, кредит алуучулар, кредиттин орточо суммасы, кредиттерге коюлган пайыз ж.б.у.с.) таянып, ишкердикти колдоого бөлүнгөн жалпы жылдык кредиттик портфелден үлүшүн, кредит алуучулардын санын жакынкы 2021-2030-жылдарга божомолун алууга мүмкүнчүлүк түзүлдү жана корреляциялык-регрессиялык талдоонун негизинде эсептелген божомолго республикадагы саясый, социалдык-экономикалык абал, жана башка экономикалык факторлор да оң жана терс таасирин берет.

КОРТУНДУЛАР

Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык системанын калыптанышы, иш жүргүзүү жана өнүгүү процессиндеги, өзгөчө микрофинансылык уюмдардын ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин жана учурдагы көйгөйлөрүн изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй илимий-теориялык жана практикалык жыйынтыктар чыгарылды:

1. Микрофинансылык системаны теориялык жактан иликтөөнүн негизинде калкты микрофинансылоо негизинен жакырчылыктан чыгуу үчүн пайда

болгон муктаждык катары каралып, банктык уюмдардан кызмат көрө албаган жакыр адамдарды социалдык активдештирүү, ишкердикке тартуу аркылуу жакырчылыктан чыгаруу жолдору экени аныкталды.

2. Рынок шартында чакан ишкердикти баштоо, керектүү акча каражатын, өзгөчө утурумдукка керек болгон жүгүртүлүүчү акча каражатын кыска мөөнөткө жана кепилдиги жок тез арада табуу абдан маанилүү. Ишкерлерге андай чоң финансылык кызматты көбүн эсе салттуу банктык уюмдар эмес микрофинансылык уюмдар көргөзө алышаарын ырастайт.
3. Жаңы пайда болгон институттардын, мамилелердин мыйзам ченемдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынын бир топ укуктук-ченемдик актылар кабыл алынган, мыйзам чегинде микрофинансылык уюмдардын түзүү жолдору, алардын түзүм өзгөчөлүктөрү, иш алып баруу жол жоболору, алардын укуктары жана айрым укуктарынын мыйзам чегинде чектелиши, ассоциацияларга жана биримдиктерге биригүү укуктары жана мүмкүнчүлүктөрү, алардын филиалдарынын иш аракеттеринин аныкталган тартиби ж.б. өз учурунда кабыл алынганы тастыктайт.
4. Изилдөө аралыгында микрокредиттик уюмдардын саны 17,1%га кыскарса да тесерисинче алардын активдери 34,1%га өскөн жана бөлүштүрүлбөгөн пайдасы 2,2 эсеге көбөйгөн. Берилген микрокредиттердин суммасы 2,3 эсеге көбөйүп, кредит алуучулардын саны да 2,9 эсеге жогорулаган жана анын басымдуу көпчүлүгүн 61,3%ын аялдар түзгөн. Микрокредиттердин үстөк пайызы суроо-талап көп өлчөмдө жана мөөнөттө берилген кредиттерге жогору коюлса (35,7%), суммасы ири (300 миң сомдон жогору) берилген насыяларга 26,2%га чейин төмөндөтүлүп, мөөнөтүнө жараша ал пайыз да түшүрүлгөнү байкалат.
5. Изилдөөгө алынган аралыкта берилген микрокредиттердин динамикасын байкаса, анда 13300465,2 сомдон (2016-ж) 31143952,5 сомго (2020-ж.) чейин ж.б. 2,3 эсеге өскөн. Алардын ичинен жеңил өнөр жайына берилген кредиттердин суммасы 27742,3 миң сомдон (2016-ж.) 620023,9 миң сомго (2020-ж.) чейин өскөн, же болбосо өсүү темпи 22,3 эсеге жеткен. Ошондой эле өсүүлөрдү башка ишмердиктин түрлөрүндө да байкайбыз. Экономиканын тармактары боюнча берилген микрокредиттердин көлөмүнүн жана мөөнөтүнүн өзгөрүшү реалдуу экономикада жүрүп жаткан процесстердеги өзгөрүүлөрдү түздөн түз чагылдырат.
6. Кыргыз Республикасынын экономикасында микрофинансылык сектордун пайда болушу, микрофинансылык уюмдардын түзүлүшү, микрокредиттик мамилелердин калыптанышы менен микрофинансылык сектордун натыйжалуулугун жогорулатууга муктаж болгон баардык укуктук-ченемдик актылар Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынып, Өкмөт жана Улуттук Банк тарабынан Өнүктүрүү стратегиялары өз учурунда иштелип чыгып, кабыл алынып, сектор ар тараптуу колдоого алынып келе жатат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Рыноктук мамилелер шартында микрофинансылык сектордун өнүгүшүн камсыздоого, микрокредиттөөнүн ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин жакшыртууга жана учурдагы көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган диссертациялык изилдөө өз кезегинде төмөнкүдөй сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди:

1. Дүйнө жүзүндөгү баардык мамлекеттерде микрокредиттик ситемасынын пайда болушу, ишмердиги жана өнүгүшү берилген микрокредиттердин ишкердикти өнүктүрүүгө түздөн-түз таасир берерин тастыктап, чакан бизнести баштоодо, иштетүүдө жана өнүктүрүүдө микрофинансылык системаны өнүктүрүп, микрокредиттик ресурстарды активдүү пайдаланууну сунуштайт.
2. Ишкердикти колдоо жана өнүктүрүүдө микрокредиттик уюмдар сунуштаган микрокредиттердин үстөк пайыздары жогору болгондуктан учурда Кыргыз Республикасыналагы коммерциялык банктары тарабынан ("Керемет Банк" ААК) ишкердикти каржылоо, бардык эсептерди жүргүзүү, жалпы эле ишкердикти жүргүзүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча ишкерлерге сунуштаган Программаны, анын ичинде пайыздык өлчөмү 16%га чейин төмөндөтүлгөн күрөөсүз "Иштиктүү өсүш", "Ишкердик ийгилик" кредиттик өнүмүн активдүү пайдаланып, ишкерлерге каржы булактарын диверсификациялоону сунуштайт.
3. Жаңы пайда болгон кырдаалдарга байланыштуу ("Микрофинансылык компаниясы" ЖАКтын 100 пайыз акциясын KICB банкы тарабынан сатып алынышы ж.б.у.с.) микрофинансылык системанын толук кандуу иштешине жана натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган шарттарды түзүү үчүн укуктук-ченемдик актыларга толуктоолорду киргизүү сунушталат.
4. Изилдөө аралыгында Микрокредиттик уюмдардын каржы булактарынын басымдуу көпчүлүгү менчик каражаттардан куралган. Кыргыз Республикасындагы донор уюмдарынын кредиттери жана зайымдары 50,0%га кескин кыскарган. Микрофинансылык уюмдардын каржы булактарын көбөйтүү жана алардын натыйжалуулугун жогорулатуу максатында Апекстик фондду түзүү сунушталат.
5. Микрофинансылык уюмдар берген микрокредиттердин ишкердикти өнүктүрүүдө түздөн түз-таасирин дагы бир жолу тастыкталды. Ошондуктан ишкерлер үчүн учурдагы берилип жаткан микрокредиттерди алуу, аларды натыйжалуу пайдалануу үчүн керек болгон, учурдун талабына жооп берген юридикалык жана финансылык кызматтарды көргөзүү үчүн жеңилдетилген ыкмаларды жана механизмедрди пайдалануу сунушталат.
6. Микрофинансылык уюмдардын ишмердиги көбүн эсе пайда табуу коммерциялык кызыкчылыкттарга багытталган. Ошондуктан берилген микрокредиттердин өзүн өзү актап, пайда табуу аракети үчүн үстөк пайызы да жогору. Ишкердикти колдооо максатында ар бир жергиликтүү өзүн башкаруу уюмдарында (мисалы Бишкек шаарынын мэриясында жана

ар бир областын борборунда) ишкердикти колдоо боюнча иштөө принциптери микрофинансылар принциптерине окшош болуп, айырмасы үстөк пайызы абдан төмөн микрокредиттерди берүүчү Фонддорду түзүү сунушталат.

ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Дюндар, М.Ш.** Роль микрокредитования в экономике [Текст] / М.Ш. Дюндар // Научный мир Казахстана, 2014. - № 3.- С. 277-281.
2. **Дюндар, М.Ш.** Микрокредитование как способ сокращения бедности в Кыргызстане [Текст] / М.Ш. Дюндар // Реформа, 2014.- №3 (63). С. 27-31.
3. **Дюндар, М.Ш.** Влияние микрокредитования на развитие предпринимательства в Кыргызстане [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник БГУ, 2013. - №2 (25). - С. 272-276.
4. **Дюндар, М.Ш.** Ислам пайызсыз банк системасы салттуу банк системаларынын альтернативасы катары [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2013. - Выпуск, часть 1. -С. 313-321.
5. **Дюндар, М.Ш.** Кыргызстанда микрокредиттерден пайдаланган ишкер айымдар [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2013. - Выпуск, часть 1.- С. 321-328.
6. **Дюндар, М.Ш.** Проблемы микрокредитования в Кыргызской Республике [Текст] / М.Ш. Дюндар // Высшее образование Кыргызской Республики.- Бишкек, 2014. -№2(24) .- С.45-47 .
7. **Дюндар, М.Ш.** Geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak faizsiz bankacılık sistemi [Текст] / М.Ш. Дюндар // Реформа, 2014. -№1(61). - С. 39-47.
8. **Дюндар, М.Ш.** Микрокредиттер менен жергиликтүү экономиканын өнүгүшүндө аял ишкерлердин орду [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник КЭУ им. М.Р. Рыскулбекова, 2014.- №2(29).- С. 197-202.
9. **Дюндар, М.Ш.** Kırgızstanda mikro finans uygulamaları ve girişimiliğinde etkililiğinin belirmesine yönelik bir uygulama [Текст] / М.Ш. Дюндар // 12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi.- 2014.- Выпкск 1. С. 423-437.
10. **Дюндар, М.Ш.** Кыргыз Республикасындагы микрокредиттик мамилелердин учурдагы абалы [Текст] / М.Ш. Дюндар // Наука и новые технологии и инновации.- Бишкек, 2020.- №10.- С.90-95.
11. **Дюндар, М.Ш.** Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык уюмдардын микрокредиттерди беруу өзгөчөлүктөрү жана учурдагы абалы [Текст] / М.Ш. Дюндар // Наука и новые технологии и инновации, 2020.- №10.- С.58-62.
12. **Дюндар, М.Ш.** Кыргыз Республикасында микрокредиттик уюмдар берген кредиттердин кайтарылышы жана учурдагы абалы [Текст] / М.Ш. Дюндар // Реформа, 2021.- № 2(90).- С.60-67.

13. **Дюндар М.Ш.** Кыргыз Республикасында микрокредиттик мамилелерди жөнгө салуу үчүн кабыл алынган укуктук ченемдик актылар [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник БГУ, 2021.- №2 2-3 (56-57). – С.26-29.
14. **Дюндар, М.Ш.** Кыргыз Республикасындагы микрокрофинансылык системанын өнүгүшүн колдоо [Текст] / М.Ш. Дюндар // Вестник БГУ, 2021. -№2 2-3 (56-57). – С.23-27.
15. **Дюндар, М.Ш.** Диагностика банковского сектора Кыргызской Республики [Текст] / Б.Б. Утирова, М.Ш. Дюндар // Вестник Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, 2021. - №2(23).-С. 512-518.

Дюндар Мехмет Шюкрюнүн 08.00.10 - финансы, акча жүгүртүү жана кредит адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган

“Кыргызстандагы ишкердүүлүктү өнүктүрүүдө микрокредиттердин тийгизген таасири” темасындагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: микрокредиттөө, финансылык система, микрофинансылык система, микрокредиттик мамиле, микрофинансылык уюмдар, микрокредитти алуучулар, ишкердикти калыптандыруу, өнүктүрүү жана колдоо ж.б.

Изилдөөнүн объектиси. Кыргыз Республикасынын микрофинансылык системасы - изилдөөнүн объектиси болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети. Микрофинансылык системанын калыптанышы, ишмердиги жана анын ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасири.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасындагы микрофинансылык уюмдардын жана микрокредиттик мамилелердин калыптанышын жана учурдагы абалын изилдөө аркылуу алардын ишкердикке жана ишкердиктин өнүгүшүнө тийгизген таасирин жакшыртуу боюнча теоретикалык-практикалык сунуштарын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары. анализ жана синтез, жалпылоо, илимий абстракция, эксперттик баалоо, салыштыруу, системалаштыруу, логикалык, божомолдоо, социологиялык сурамжылоо, графикалык методдор ж.б.

Алынган натыйжалар жана алардын илимий жаңылыгы: микрокредиттик системанын теориялык методологиялык негиздери терең изилденди; микрокредиттик система менен ишкердиктин өнүгүшүнүн өз ара байланышы бар экени негизделди; микрокредиттик мамилелерде жана микрофинансылык уюмдардын иш аракетиндеги учурдагы көйгөйлөрү ачыкталды; микрофинансылык уюмдардын ишкерлерди колдоо жана ишкердикти өнүктүрүү ишмердигин өнүктүрүү боюнча мамлекеттин ролу аныкталды.

Пайдалануу даражасы. Изилдөөнүн натыйжалары «Азия Инвест Финанс» МКК ЖЧК микрокредиттик компаниясынын жана Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин финансылык дисциплиналарды окутууда окуу процессин методикалык камсыз кылуу үчүн киргизилди.

Колдонуу чөйрөсү: Изилдөөнүн натыйжалары микрофинансылууну өнүктүрүү стратегиясында, ишкердикти колдоо жана өнүктүрүү мыйзамдарында, окутуу ишинде “Экономика” багытындагы бакалавр жана магистранттар үчүн лекциялык жана практикалык сабактарга илимий материал катары пайдаланышы мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Дюндар Мехмет Шюкрю на тему «Влияние микрокредитования на развитие предпринимательства в Кыргызстане»

на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.10- финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: микрокредитование, финансовая система, микрофинансовая подсистема, микрокредитные отношения, микрофинансовые организации, получатели микрокредитов, формирование предпринимательства, поддержка и развития предпринимателей и. т. д.

Объект исследования. Объектом исследования является микрофинансовая система Кыргызской Республики.

Предмет исследования. Становление микрофинансовой системы, деятельности и их влияние на развития предпринимательства.

Цель диссертационного исследования является изучение становления и развития микрокредитных отношений в Кыргызской Республике и их влияние на развитие предпринимательства для разработки предложений по их совершенствованию.

Методы исследования: анализ и синтез, обобщение, научная абстракция, экспертная оценка, сравнение, систематизация, логический, прогнозирование, социологический опрос, графические методы и. т. д.

Полученные результаты и их новизна: : исследованы теоретико-методологические основы микрокредитной системы; определена взаимосвязь между системой микрокредитования и развитием предпринимательства; выявлены актуальные проблемы в микрокредитных отношениях и в деятельности микрофинансовых организаций; определена роль государства в развитии деятельности микрофинансовых организаций по поддержке предпринимателей и развития бизнеса; разработаны рекомендации по совершенствованию деятельности микрофинансовых организаций по поддержке и развитию предпринимательства.

Степень использования. Результаты исследования внедрены в микрокредитную компанию ОсОО МКК «Азия Инвест Финанс» и в Кыргызско-Турецком университете «Манас» для методического обеспечения учебного процесса по преподаванию финансовых дисциплин.

Область применения. Результаты исследования могут быть использованы в стратегии развития микрофинансирования, в законах о поддержке и развитии предпринимательства, в преподавательской деятельности в качестве научного материала лекционных и практических занятий для бакалавров и магистрантов по направлению «Экономика».

RESUME

dissertation by Dundar Mehmet Shukru on the topic "The impact of microcrediting on the development of entrepreneurship in Kyrgyzstan" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.10 - finance, money circulation and credit

Key words: microcredit, financial system, microfinance subsystem, microcredit relations, microfinance organizations, microcredit recipients, entrepreneurship formation, support and development of entrepreneurs, etc.

Object of study. The object of the research is the microfinance system of the Kyrgyz Republic.

Subject of study. Formation of the microfinance system, activities and their impact on the development of entrepreneurship.

The purpose of the dissertation research is to study the formation and development of microcredit relations in the Kyrgyz Republic and their impact on the development of entrepreneurship and, on the basis of the materials studied, develop proposals for their improvement.

Research methods: analysis and synthesis, generalization, scientific abstraction, peer review, comparison, systematization, logical, forecasting, sociological survey, graphic methods, etc.

The obtained results and their novelty: the theoretician and methodological foundations of the microcredit system were investigated; the relationship between the microcredit system and the development of entrepreneurship has been determined; identified topical problems in microcredit relations and in the activities of microfinance organizations; the role of the state in the development of the activities of microfinance organizations to support entrepreneurs and business development was determined; a recommendation was developed to improve the activities of microfinance organizations to support and develop entrepreneurship.

The degree of use. The results of the study were introduced into the microcredit company OsOO MCC "Asia Invest Finance" and the Kyrgyz-Turkish University "Manas" for methodological support of the educational process in teaching financial disciplines.

Application area. The research results can be used in the development strategy of microfinancing, in the laws on the support and development of entrepreneurship, in teaching activities as scientific material for lectures and practical classes for bachelors and undergraduates of the direction "Economics".